

Et Forslag til en Reform af Præstedragten 1796.

Af Bjørn Kornerup.

Blandt de mange Emner inden for den danske Kirkes Historie, som endnu henligger utilfredsstillende belyst, hører ogsaa Spørgsmaalet om Præstedragtens Udvikling efter Reformationen¹. De Bestemmelser, der herom findes i de almindelige Kilder, er ikke mange eller altid særlig klare. Dette gælder saaledes det bekendte Paabud i Danske Lov 2-11-2: »De (o: Præsterne) skulle altid gaa i rette Præste-Klæder, som kand sømme een Guds Ords Tienere«². Hvad forstaas egentlig her ved de ikke nærmere definerede »rette Præste-Klæder«? I Biskoppernes Synodalmonita vil man jævnlig paatræffe herhenhørende Bestemmelser, men heller ikke de altid tilstrækkelig oplysende³. Det vil da være af Vigtighed at samle saa mange konkrete Oplysninger som muligt om dette Emne fra de forskellige Tider for herigennem at danne sig et mere nuanceret Billede end det, der kan udkrystalliseres blot af Paabud og almindelige Bestemmelser. I saa Henseende vil Præsteportrætter og Ligsten være af meget stor Betydning.

¹) Jvfr. W. Rothe, Om den geistlige Dragts og de kirkelige Klæders Oprindelse i Teologisk Tidsskrift, udg. af C. E. Scharling og C. T. Engelstoft, 2. R. II, 233—66. L. Koch i Kh. Saml. 5. R. I, 42 ff. — De liturgiske Klæder er behandlet i P. Severinsen, De rette Messeklæder. Bidrag til Kirkeklædernes Historie. 1924.

²) Kilden hertil er aabenbart Kirkeordinansens Bestemmelse: »oc altiit skulle de (o: Præsterne) gaa wdy een ret præsteklæde, som kand sømme een Guds ordz tienere« (H. F. Rørdam, Danske Kirkelove 1536—1683 I, 100, jvfr. S. 83).

³) I Kh. Saml. 3. R. VI, 186—9 har H. F. Rørdam især paa Grundlag af Monita meddelt »Noget om Præstedragten i ældre Tid«.

Da man var kommet et godt Stykke ind i det 18. Aarhundrede, den Gang da saa meget overleveret maatte staa til Regnskab for sin Eksistensberettigelse, kom ogsaa Præstedragten paa Dagsordenen. Særlig de liberalt orienterede tog sig forskellige Friheder paa dette Omraade, navnlig vistnok især ved efter tysk (sønderjydsk) Mønster til daglig Brug at ombytte Pibekraven med Bladkraven, og gerne kæmpede de for en Afskaffelse eller dog en stærkt indgribende Reform af den traditionelle lutherske Præstedragt. Allerede den unge Teolog *Andreas Christian Hviid* bemærkede under sit Studieophold i Göttingen 1777: »Theologerne gaae her uden Ceremonie i korte sorte Klæder, og vide ikke at sige af det grimme Kammerdugs Hiul, man bærer i Kiøbenhavn«¹. Lidt senere — 1785 — tog den reformivrige Præst *H. P. Sandal* Ordet for Ønskeligheden af at lade den gældende kostbare Præstedragt afløse af en kort Kjole med Fløjlsopslag og Bladkrave².

Særlig skarpt kom dog Reformønskerne til Orde hos *Christian Bastholm*. I sine berømte »Korte Tanker til nærmere Eftertanke over Den geistlige Stand«, 1794, findes der et særligt Afsnit indeholdende en Undersøgelse om det Spørgsmaal: »er det fornuftigst, at Folkelærernes Klædedragt vedbliver, eller, er det fornuftigere at den afskaffes?« (S. 97—108). Bastholm er i højeste Grad misfornøjet med den gældende Præstedragt. »Ubeqvem og smagløs« har den altid været, men det gjorde ikke saa meget i gamle Dage, da den ikke adskilte sig væsentligt fra andre Menneskers. Men medens de andres Dragt bestandig forandredes, er Præstedragten blevet staaende, som den var. Præster gaar endnu klædte som for Aarhundreder siden. »De gaae her paa Kloden, som levende Antiquiteter, som Mindesmærker

¹) A. C. Hviid, Udtog af en Dagbog, holden i Aarene 1777—1780, Kbh. 1787, S. 50—1.

²) [H. P. Sandal], Vigtige Spørgsmaal med hosføiet kort Undersøgelse, angaaende det som synes at kunne hindre eller fremme Religion og gode Sæder hos Landmanden, 1785, S. 10 Note c.

af en gammel, elendig, ufornuftig Smag. Vilde man endelig, for en Curiositets Skyld, bevare disse Levninger af Alderdommen, ligesom man bevarer andre Oldsager, der opgraves af Jorden, saa kunde man jo ophænge saadan en Dragt i et Raritetkammer, for at vise fremmede Reisende den; men, hvorfor skal den just bæres omkring til Skue i det heele Land?¹

Det er efter Bastholm en Misforstaaelse at tro, at denne Dragt giver Standen større Hæder. Den Tid er virkelig forbi, nu ser man mere paa Manden end paa Kjolen. Særlig maa man vende sig mod Tanken om, at Dragten hos Almuen skulde opvække mere Ærbødighed for Præsten. Denne har ikke Krav paa større Ærbødighed end enhver anden duelig, nidkær og nyttig Embedsmand. Det er »et elendigt Forsvar for denne Dragts Vedligeholdelse«. Endnu mindre gælder det Argument, at Præster ved denne Dragt skulde hindres fra Uordener i deres Levned.

Bestemt tager Bastholm Afstand fra den Tanke, at Præster skulde være forpligtede til ogsaa uden for ministerielle Forretninger (f. Eks. »i hæderligere Selskaber«) at bære Præstedragt. Præster paastaar virkelig ikke længere nogen særlig Karakter af Hellighed, men deltager i alle almindelige selskabelige Foreteelser, som »kan bestaae med Dyd og gode Sæder«. Hertil kommer, at Dragten, som den nu er, har alle de Hovedfejl, som kan tænkes. Den er ubekvem, kostbar, skadelig for Sundheden, hvad der nærmere eftervises i det enkelte, og Forfatteren slutter: »Jeg vil derfor meget ønske, det Kongelige Cancellie vilde sørge for, at denne Dragt dog ikke skulde endnu blive bragt ind i det nittende Aarhundrede. Jeg er næsten vis paa, at dette Ønske skal blive opfyldt. Af vore oplyste og smagfuldere Tider kan man vist vente at see disse gothiske Zirater afskaffede«².

Dog vil Bastholm ikke gaa med til, at Præster ikke til

¹) Anf. Skrift S. 98—9.

²) Sst. S. 106.

Embedsbrug skal have en særlig Dragt, som kan skabe Anseelse og forlene hans gudstjenstlige Handlinger med en vis Højtidelighed — »men, i Sandhed, ingen Vingekiol, som betynger Skuldrene, ingen Pibekrave, som overdynges af Sveed, og tvinger Halsen i dens Bevægelser«. Helst saa Bastholm indført »en sort Kappe med viide Ærmer«, som den Højesteretsadvokater bærer¹. Den vilde være smuk, let at bære og lidet bekostelig. Skulde det findes ønskeligt, kunde Kappen gøres henholdsvis af Stof, Silke og Fløjl for derved at udmærke de forskellige Grader inden for Gejstligheden (Biskopper, Professorer og Doctores i Teologien). Saa overbevist er Bastholm om det fortræffelige i sit Forslag, at han kan ende med at sige, at skulde alligevel nogen ville holde paa den gamle Præstedragt, maatte han ønske, »at de maatte fordømmes til at beholde den, naar alle Fornuftigere aflagde den!².

Beslægtede Toner lod sig høre hos en anden bekendt Gejstlig *Peder Hansen*, senere Biskop over Fyens Stift, i dennes Skrift »Om en Religions-Lærers Gravitet«, 1795 (S. 71—75). I alt væsentligt kunde han slutte sig til Bastholm, idet han ønskede, at Præsten ved Embedsforretninger skulde være iført en Samarie med eller uden Bladkrave, og ellers gaa i »korte Klæder« af mørk Farve. »At vise sig allevegne, paa Promenader og i Selskaber i den lange Dragt, er ikke allene høist umagelig, men giver og let Mistanke om Arroganz. Man nyder dog en behagelig Foraars eller Sommer Dag med mere Deeltagelse og Glæde, naar man betiener sig af korte Klæder, end naar man i sorte og lange Klæder skal svede, og være udsat for en besværlig Gang, for Støv og Solens brændende Straaler«³.

¹) Paa Jens Juels bekendte Portræt af Bastholm findes han afbildet iført en Silkesamarie (uden Vinger) og Bladkrave (Hal Koch og Bjørn Kornerup, *Den danske Kirkes Historie* V, 365).

²) Sst. S. 108.

³) Anf. Skrift S. 72—3. — Billede af P. Hansen i Samarie og med Bladkrave i Bjørn Kornerup, *Helligaandskirken i København*, 1949, S. 270; med Pibekrave *Personalhist. Tidsskr.* 13. R. IV, 23.

Ogsaa Hansen finder den traditionelle Præstedragt ubekvem og usund, og han kan heller ikke tro, at en Forandring af Dragten skulde bevirke en formindsket Agtelse og Ærbødighed hos Almuen for »Religions-Læreren«. Besidder han blot tilstrækkelig »indvortes Gravitet«, skal han nok blive mødt med den fornødne udvortes Agtelse. Dog tilraader Hansen et vist Maadehold med Hensyn til Dragtens Form og Snit. Smag, Orden og Renlighed er paa dette Omraade det vigtigste. »Ved andre Midler vinder han intet, enten han indhyller sig i den stiveste Ornat, eller han ombytter denne med Petitmaitrens Dragt og Adfærd«¹.

Omvendt holdt de konservative paa Traditionen. Ogsaa i denne Henseende kom Biskop *Nicolai Edinger Balle* til at staa som Bastholms Antipode. Han fortolkede det ovenanførte Sted i Danske Lov saa snævert, at han følte sig forpligtet til, naar han viste sig offentligt, da altid at være iført Præstedragt. Ikke faa af hans samtidige har opbevaret Erindringer om, hvorledes den gravitetiske Balle kom skridende frem i Gader og Stræder bærende lang Kjole, trekantet Hat paa den treradbuklede Paryk og store Sølvspænder i Skoene — kun Pibekraven var til dagligt Brug erstattet af Bladkraven².

Ogsaa litterært tog han til Orde for Bevarelsen af den gamle Dragt. Allerede før de ovennævnte Reformskrifter var udkommet, havde han 1793 i sit Tidsskrift »Pligtankeret« drøftet det Spørgsmaal: »er det raadeligt for Præsterne, at lade sig see i Selskaber, eller paa offentlig Sted,

¹) Anf. Skrift S. 74—5.

²) H. N. Clausen, Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie, 1877, S. 34. Personalhistorisk Tidsskrift 2. R. I, 169—70. Jens Møller, Biskop Dr. Nicolai Edinger Balles Levnet og Fortjenester, 1817, S. 263. C. Hauch, Minder fra min Barndom og min Ungdom, 1867, S. 211. F. C. Sibbern, Udaf Gabrielis's Breve til og fra Hjemmet, 2. Udg., 1851, S. 27 (jvfr. S. 68). — Balle vilde ikke modtage Præster uden i Præstekiole (J. P. Mynster, Meddelelser om mit Levnet, 1854, S. 133). Billeder af Balle med Pibekrave i Koch og Kornerup, anf. Skrift V, 395, med Bladkrave sst. S. 461 og i Jens Møller, anf. Skrift, Titelkobberet.

med anden Dragt, end den præstelige?¹. Balles principielle Synspunkt er det, at saa længe det er gældende Lov, at Præster skal gaa »i rette Præsteklæder«, maa Loven i saa Henseende adlydes. Men naar man rejser det Spørgsmaal, hvorfor Biskoppen da ikke tager Initiativet til at ansøge Kancelliet om Tilladelse til at aflægge gejstlig Dragt uden for Embedsgerningen, saa svarer han, at det vil han ikke, fordi han ikke er overbevist om, at der vilde komme mindste Nytte ud deraf.

For det første mener han, at Erfaringen har vist, at Gejstlighedens Agtelse aldeles ikke tiltager med Aflæggelsen af Dragten, tværtimod. For det andet er han af den Opfattelse, at den sorte Kjole — »Kirkelærernes Uniform« — paalægger letsindige Sjæle en vis Forpligtelse til at vogte sig for Vildskab og uanstændig Opførsel. At spille Friskyr i sin Ordensdragt kan kun vække Latter og Afsky. Endelig — og det er vistnok Balles Hovedsynspunkt — fastholder han, at Dragten er bekvem og billig. Højest vilde han gaa med til, at man søgte om Tilladelse til at afskaffe Vingerne og Pibekraven. At indføre nye Præsteklæder vilde blot betyde forøgede Udgifter. Selv kan han bevidne: »I tyve Aar har jeg for min Deel ikke slidt en eneste Silkevest, og med god Forsynlighed udholder en Kioel hos mange Brødre i ti Aar og derover«². Præstedragten er bekvem: hurtig kan man i paakommende Tilfælde gøre sig rede, og iført den modtages Præsten overalt med Høflighed hos store og smaa.

Hele denne Debat danner til Dels Forudsætningen for det Forslag til en Reform af den overleverede Præstedragt, som Holmens Kirkes Præster 1796 følte sig foranledigede til at indsende til Biskop Balle³. Det har følgende Ordlyd:

¹) Pligtankeret I, 431—37. — Et lignende Standpunkt som Balle indtog ogsaa Biskop Jørgen Hee i Aarhus 1785 (Kh. Saml. 5. R. I, 43—4).

²) Anf. Sted I, 435.

³) De følgende Aktstykker findes i Sjællands Bispearkiv, Indkomne

Pro Memoria.

Mere nu, end tilforn, føle nogle af Hovedstadens, og deriblandt maaskee især Holmens Kirkes, Præster Besværligheden af deres Dragt ved Vingerne, Pibekraven og Bonneten, da de maae boe saa langt fra Kirken, og Menighedens Lemmer ere nu mere end tilforn adspredte. Under denne besværlige Dragt i Storm, Regn og Slud at gaae med blottede Hoveder, foruden den hver Dags lange Vej til Kirken, næsten omkring i alle Byens Qvarterer, til Kristianshavn, Nyboder og trende Gange ugentlig til Skibskirkegaard, er en Byrde, som den aleene ret kan forestille sig, der maa sukke under den. Maaskee man og i vor Tid bekvemmere end tilforn tør tænke paa at gjøre en og anden længe ønsket Forandring i de gejstlige Skikke, da Folket ved saa mange Skrivter og Samtaler derom er forberedt til at tage imod en eller anden Forandring, der tydeligen falder i Øjnene at være til Det bedre.

Deres Høyærværdigheds offentlig yttrede Tanker, at Præstedragten i nogle Henseender kunde trænge til Forbedring¹ giver os det smigrende Haab, at De selv vil gunstigst understøtte vort Andragende om at aflægge Vinger, Kraver og Bonnet, og Deres Høyærværdigheds Forestilling derom til det Kongelige Danske Kansellie, tør vi haabe, vil ikke vorde frugtesløs.

Besparselsen og Beqvemheden ved den saa kaldte Samaries Brug aleene indsees letteligen; og hvorfor skulde vi ikke torde ønske Lettelse i en Byrde, der saa længe har trykket Gejstligheden? Nogle flere Præster i Ministerio Hafniensi, end vi, have og heri yttret Længsel efter Lettelse; Deres Høyærværdighed torde maaskee Selv erfare, at det er Fleres Ønske, dersom De skulde behage herom at indhente Ministerii Erklæring. Passende maatte det og

Sager fra København 1796. Jeg har tidligere haft Lejlighed til at omtale Forslaget i min Biografi af Otto Fabricius 1923 (Meddelelser om Grønland LXII, 278—9).

¹) Jvfr. ovenfor S. 75.

synes, at det Kjøbenhavnske Ministerium gjorde det første Skridt til at fremvirke en saa nyttig Forandring. At gjøre noget Forslag til det distinctive i Dragten med Hensyn til de akademiske eller andre Værdigheder, ville vi ikke indlade os med; men vente heri det mest Passende ved Deres Høyærværdigheds eget bedst skjønnende og Forslag.

Kjøbenhavn d: 13 Maj 1796.

Ærbødigst

J. Høyer. J. Bloch. V: K: Hjort¹.

Til S. T.

H^{ER} Doct: N: E: Balle

Biskop over Sjællands Stift.

Før Balle foretog sig videre, ønskede han at se Sagen mere alsidigt belyst, hvorfor han udsendte følgende:

Pro memoria.

Førend jeg indsender hosfølgende Forestilling i Cancelliet fra S. T. De Herrer Præster ved Holmens Kirke, om Tilladelse til at aflegge Vinger, Pibekrave og Bonnet, maae jeg først give mig den Frihed, tjenstærbødigst at udbede mig Ministerii Hauniensis behageligste Formening desangaaende, allerhelst da Forestillingen viiser, at nogle flere Præster in Ministerio have yttret Længsel effter Lettelse i Henseende til Dragten, og man formodentligen i Cancelliet helst ønsker, at Forandringen, naar den skulde have Sted, blev almindelig.

At jeg for min Deel ikke haver noget imod, at Bladkrave stedse bruges i Stedet for Pibekrave, og at Vingerne følgerigen aflegges, viiser mit Pligtanker. Bonnet eller Hat kan vel best overlades til enhvers Velbehag. Men nødig aflegger jeg min lange Kioel, fordj den baade er mig beqvem, og falder mindre kostbar, end anden Dragt. I det mindste

¹) Holmens Provst Christian Frederik Høyer (1739—97). — 1. resid. Kapellan ved Holmens Kirke, siden Biskop i Viborg, Dr. phil. et theol. Jens Bloch (1761—1830). — 2. resid. Kapellan sst., siden Biskop i Ribe, Victor Christian Hjort (1765—1818).

laaner jeg ikke, imod Overbeviisning, min Pen, til at understøtte noget Forslag om Forandring i slig henseende, og det maatte skee ved Kgl: Absolut Befaling, om jeg skulde heri underkaste mig nogen Forandring, skønt jeg blev den eneste, der viiste sig herefter i sædvanlig Præstedragt med Bladkrave. Men derfor indskrænker jeg ikke Andres Mee-ning eller Ønske. Hvad enhver behageligst skriver, bliver indsendt til Cancelliet i Original, hvor det da kommer under Overvejelse. Vil Pluraliteten beholde Vinger og Pibe-krave, paa Prædikestolen og for Alteret, ligesom hidindtil, retter jeg mig gierne derefter. Det kan være, at der ere flere iblandt Folket, som ville støde sig over Forandringen ved Kirke-Forretningerne, end biefalde den. Dog! jeg ytt-rer kun mine private Tanker, og foregriber ingen i sin frie Bedømmelse.

Kiøbenhavn d. 24 Maj 1796.

Nic: Edinger Balle.

Til Ministerium
Hauniense.

De københavnske Præster meddelte følgende Vota:

Da den af S. T. Dhrr. Præster til Holmens Kirke fore-slagne Forandring i flere Henseender er nyttig, og Tid og Smag tillige synes Forandringen gunstig; giver jeg af gan-ske Hierte min Stemme til samme, dog med Forbeholdning, at ingen pludselig Forandring maatte paafølge, som be-røvede os Præster Brugen af Samarie m. v. Individuel Aar-sag hos mig er, deels, at jeg nu bliver ældre, og føler mit Helbred ved flere langvarige Sygdomme svækket; saa jeg for Varmens Skyld især om Vinteren nu neppe uden Fare kan undvære denne Dragt, hvilken ingen Kappe, der stedse maa være aaben fortil, kunde erstatte mig: deels vilde slig Forandring volde mig et Tab af flere hundrede Rigsdaler, som mit Forraad af Præstekiorteler har kostet mig, et Tab, der nu ganske overstiger min Evne. Saameget mindre,

haaber jeg, denne Forbeholdning vorder ilde udlagt, som daglig Erfarenhed lærer, at den Tid og Smag, der ynder vor nuværende Dragts Afskaffelse, derimod ikke viser sig fuldt saa gunstig, naar det gjelder om at unde os det, hvorfor vi skulle anskaffe os anden sømmelig Dragt. Vel findes i Forslaget intet, som giver Anledning til Frygt for saadan total Forandring. Men tages Aspecterne i Betragtning; da lader sig adskilligt ane. Thi er det, jeg derfor i denne Henseende voterer med S. T. HEr. Biskopen, og tør formode at have Bevægaarsager tilfælles med de fleste.

P: D: Bast¹.

Jeg er næsten bange for enhver Forandring, som ofte kan have uforudseete ubehagelige Følger for Standen. Efter Tidernes forvendte Smag troer jeg Geistligheden allermindst bør rette sig. Den Dragt, der i saa lang Tid har udmærket Standen, har aldrig været mig byrdefuld, og mange have ved den faaet et i mine Øine smukt Udseende. Jeg bliver altsaa en af de sidste, som skammer sig ved at vandre omkring som en levende Antiquitet paa Gaderne². Med Bladkraven har jeg altid havt flere Omstændigheder end med Pibekraven. Vingerne have aldrig trykket mig eller forvoldt mig mindste Ubehagelighed. Bonnetten kan i Soelskin holdes for Ansigtet som en Vifte og gjøre god Tieneste, og jeg finder det ingensteds forbudet i Regnveir at betiene sig af en rund Hat. Jeg stemmer altsaa, uden at gjøre Indgreb i andres Dom, aldeles for det Gamle, og ønsker, at Ubehageligheder i Tiden ikke maatte vise sig fra Geistligheden selv.

J. W. Bentzon³.

¹) Sognepræst ved Vor Frue Kirke, Stiftsprovst Paul Danchel Bast (1747—1803).

²) Allusion til et Udtryk, anvendt af Bastholm, jvfr. ovenfor S. 71-2.

³) 1. resid. Kapellan ved Vor Frue Kirke, siden Provst og Sognepræst i Gladsakse-Herlev, Jens Winther Bentzon (1743—1823). Billede af Bentzon, iført gammeldags Præstedragt, i Kh. Saml. 6. R. V, 482.

Pibekrave og Vinger have aldrig været mig til Byrde, men vel til Bekostning; desaarsag stemmer jeg gjerne til disse i sig selv ligegyldige Tings Afskaffelse; dog troer jeg ikke, at de paa engang burde gandske afskaffes — man kunne jo aflegge dem uden for Kirke Tienesten ved Begravelser, Brudevielser, ja og ved Skriftemaal og Barne-daab, og derimod endnu i nogen Tiid beholde dem ved Alteret og paa Prædike Stolen — Almuen blev da saaledes vandt til efterhaanden at see Pibekraverne sieldnere, og om en 2 à 3 Aar kunne de ganske afskaffes — men heri burde være en Regel for alle: Bonnet bruger jeg aldrig uden ved Bryllupper, men stedse Hat: Gigt i Hovedet tillader mig ikke at gaae med blottet Hoved: men ved Bryllupper skulle man da vel have noget under Armen, som andre, hvorfor da ikke ligesaa gjerne beholde Bonnetten, der er anskaffet, som at kiøbe sig en liden Hat?

M: Thye¹.

Woran man seit vielen Jahren gewohnt ist, davon trent man sich ungern: so geht es mir in absicht auf die Prediger Kleidung, in welcher die herren Prediger bey der Holmens-Kirche eine Veränderung begehren; ich finde diese tracht nicht so beschwerlich, unbequem und kostbar wie sie und wünschte wohl dass man bey einer vorzunehmenden Veränderung auf das reflectiren möchte, was herr Bentzen erinnert. Mir kann es indes meinen Jahren und alter nach gleich viel sein was hierin verordnet wird, denn ich weiss, dass die Kleider zur Sache nichts thun.

Manthey².

Jede Vereinfachung einer so zusammengesetzten u. abstechenden Kleidung, wie die unsrige ist, scheint mir dem Geiste der Zeit worauf man doch hauptsächlich Rücksicht nehmen sollte, sehr angemessen zu seyn. Überdiess giebt

¹) 2. resid. Kapellan ved Vor Frue Kirke, siden dansk Sognepræst ved Garnisonskirken, Mathias Thye (1752—1814).

²) Hauptpastor ved St. Petri tyske Kirke Ludvig Manthey (1735—

es nur wenige protestantische Prediger, die an den sogenannten Kragen gebunden sind; und mit diesem fällt ja wohl ganz natürlich auch der Flügelrock hinweg.

Marezoll¹.

Pibekrave, Vinger og Bonnet har altiit været ligegyldige Ting i mine Øjne, enten de saa vedligeholdes, eller afskaffes; men deri er jeg aldeles eenig med H^{ER}. Bentzon at et Skridt kan give Anledning til flere, og drage mange ubehagelige Følger efter sig. — Jeg for min Deel finder ingen særdeles Byrde ved at bære den sædvanlige Præstedragt, maaske fordi jeg saa længe har været vant dertil; men det er jo neppe værd at opholde sig over saadanne Smaaeting. — At dog De H^{ERR}. Holmens Præster i den Henseende kan føle en større Byrde end andre, vil jeg meget gjerne tilstaae; men at denne Forandring derfor skulde strække sig til alle andre, finder jeg ingen Grund [til]. — Det bør allerminst være en Læreres Sag at rette sig efter den herskende Smag; thi den forandres jo hver Dag, og det er uvist hvad der inden kort Tiid kunde blive Mode: — At Minist: Haun: skulde sette en særdeles Ære i at gjøre det første Skridt til denne eller paafølgende Forandringer indseer jeg ikke. — Maaske vore Efterkommere mere vil udtolke det til en forfængelig Nyhedssyge, end til een virkelig Fortieneste. Enhver Tiid har sin Smag. — Dette ere mine ringe Tanker. Enhver dømmer efter sin Overbeviisning, og jeg har Frihed at dømme efter min.

C. Holst².

[2. Ark:]³

Fortsættelse af Betænkningerne om en Forandring i Præsternes Dragt.

1813). Billede af Manthey med Bladkrave i Louis Bobe', Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925, S. 117.

¹) Øverste Diacon ved St. Petri Kirke, Dr. theol. Johann Gottlob Marezoll (1761—1828), senere Superintendent i Jena.

²) Sognepræst ved Trinitatis Kirke Christian Holst (c. 1731—1807).

³) Paa Bagsiden af 1. Ark staar anført: »Da jeg ikke fandt Plads paa

Saa meget jeg ønsker, at Religionslæreren ved sine Forretninger i Kirken kunde undvære Vinger og Pibekrave, saa gierne stemmer jeg for deres Afskaffelse, naar det med Grund tør formodes, at Menighederne i Almindelighed ikke ville udtyde denne Forandring vrangeligen. Samariten derimod bør man ikke befale os at aflægge, da den er en Dragt, som er mindre bekostelig, og gjør os hastig færdige til vore Forretninger. Skal Vinger og Pibekrave endnu nogen Tid beholdes ved Kirketienesten, saa bør det dog uden for denne være os tilladt i Samarie at forrette Brudevielser, besøge Syge, følge Liig o: s: v: Hvad Bonnetten angaaer, da er det nok aldeles ligegyldigt, hvad enten man betiener sig af den eller ikke; men da den engang er anskaffet, kunde man jo bruge den ved de Leiligheder, hvor Skik fordrer, at man viser sig med blottet Hoved; i øvrigt bør efter mit Omdømme enhver have Frihed til, efter eget Behag at betiene sig af en rund eller opfæstet Hat, saavel som i selskabelig Omgang at bruge Samarie eller kort Kiole. — Med Hr. Prof: Hansen ønsker jeg ellers, at man ved denne Leilighed tillige havde gjort opmærksom paa Nødvendigheden af Messeskiortens og Hagelens Afskaffelse, thi denne Prydelse, hvor vant end Øiet er til den, kunde dog maaske friste mange til at ansee den for latterlig og anstødelig. Og kan den undværes i nogle af Kiøbenhavns Menigheder¹, saavel som i nogle Menigheder paa Landet, hvorfor da ikke undværes i dem alle?

C: Wæwer².

Jeg nægter ikke, at jeg jo ønsker den foreslagne Forandring i Præstedragten, men vedbliver med Fornøielse at bære

Papiret til at paategne mine Betænkninger, haver jeg vedlagt et rent Ark Papir, for derpaa at anføre min egen og mine Herrer Medlæres forventende Erklæringer.

C. Wæver.

¹) Jvfr. Henrich Ussing, Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater IV, 1, S. 350. Den ellers temmelig konservative Ussing var afgjort stemt for at faa Messeklæderne afskaffet (sst. S. 393—5). P. Severinsen, De rette Messeklæder S. 70, 72 ff.

²) Christian Wæver (1764—1854), Præst i Citadellet Frederikshavn, siden Sognepræst i Karlebo, Konsistorialraad.

den uforandret om nogle endnu skulle finde noget Anstødeligt i dens pludselige Afskaffelse, i dette Fald er den mig hverken kostbar eller byrdefuld.

Maaskee feiler jeg, men det forekommer mig, at der ere langt vigtigere Ting, Præste-Embedet betræffende, hvori en Forandring forestaaer, og hvortil Man ved successive Forberedelse og viis Vaersomhed søger at nærme sig. Var det ikke Bedst saalænge at opsætte Forandring i det Ubedydeligere?

Hyppige Forandringer ere nok ikke gavnlige, mindst i Ting af saadan Beskaffenhed.

N: Schouboe¹.

En Ting af saa liden Vigtighed var neppe værd at move noget om. Mig er det ligegyldigt enten jeg beholder Pibekrave, Vinger og Bonnet, eller ej. Jeg er derfor af ingen Mening. Maatte kun icke Religionen gives til Priis for at lempe sig efter Tidernes Smag? Hvad min Konge i øvrigt vil befale til Forandring skal jeg villig underkaste mig; Men tilstædes blot Frihed heri, da bliver jeg icke den første, som skrider til Forandring, for ej at røbe Nyheds-Syge, skjönt ej heller just den sidste, for ej at vise mig singulair.

O. Fabricius².

For min Deel skulde ieg intet have imod om Vinge Kiøle og Pibe Krave bleve afskaffede; isærdeleshed vilde ieg meget ønske dette ved Forretninger som falde uden for Kirken! naar denne Forandring kuns ikke skulde blive det første Skridt til den hele Præste Dragts fuldkomne Afskaffelse, hvilket upaatvivlelig vilde have de skadeligste Følger.

R. Fenger³.

¹) Præst ved Almindeligt Hospital, siden Sognepræst i Glostrup, Niels Schouboe (1757—1831).

²) Sognepræst ved Vor Frelzers Kirke paa Christianshavn, siden tit. Professor, tit. Biskop, Dr. theol. Otto Fabricius (1744—1822).

³) Resid. Kapellan ved Vor Frelzers Kirke, siden Sognepræst sst., Rasmus Fenger (1761—1825).

Ich überlasse es der Beurtheilung meiner ältern Mitlehrer, ob eine nach und nach einzuführende Veränderung der ietzt gewöhnlichen Predigerkleidung auf den grossen Haufen einen schädlichen Eindruck machen, und den Predigern es erschweren könne den Zweck zu erreichen, den sie zu erreichen suchen sollen. Sollte dies nicht seyn, und sollte eine bessere Kleidung ausfündig gemacht werden können, so könnte man ia auch wol das Bessere annehmen. So wenig übrigens die ietzt gewöhnliche Kleidung mir bei allen Verrichtungen in der Kirche beschwerlich ist, so sehr ist sie es mir oft ausser der Kirche, z. B. bei Krankenbesuchen u. s. w. Wer in 3 bis 4 Stunden bei regnetem Wetter in der langen Predigerkleidung in der Stadt hat herumgehen müssen, wird es gefühlt haben, wie sehr eben die Kleidung die Sache erschwert.

Massmann¹.

I den alder Jeg nu ved Herrens Naade har opnaaet (sc. 77 aar), og effter næsten 37ve aars Embedets Førelse, da Jeg giør mig daglig Rejgning paa at Jeg snart maae være ved Enden af min Løbe-Bane, er det mig liiegyldigt, hvad Forandring der maatte bestemmes, hvad der befales mig, skal Jeg iagttage.

Joh: Schynneman².

Da ministerielle Forretninger uden for Stiftelsen kun sielden forefalde, saa kan jeg ikke ansee mig competent til at give nogen Erfaringsmening tilkiende om Vingers og Pibekraves større eller mindre Besværlighed. Men naar de Mænd, hvis Forretninger gjøre dem Brugen af samme besværlig, ønske og begiære Befrielse derfra, troer jeg mig som Medbroder forpligtet til at istemme deres Ønske og

¹) Sognepræst ved Frederiks tyske Kirke paa Christianshavn Nicolaus Hinrich Massmann (1766—1816).

²) Præst ved Søkvæsthuset (siden 1761) Johannes Schønnemann (1719—1805).

Begiæring, da jeg ikke efter min Overbeviisning formaaer at indsee ringeste farlige Følge af Forandringen. Ogsaa med Hensyn til den deraf flydende Lettelse i Dragtsens Bekostelighed er Forandringen ønskelig for hver, der sidder i ringe Kald. Hvad Bonnetten angaaer, var det vel bedst at enhver beholdt Frihed at bruge eller ikke bruge den, som han selv vilde; i de Tilfælde, som Hr Pastor Thyse omtaler, er den sikkert til Beqvemmelighed, og jeg indseer ikke, hvad der skulde bruges istedet for den, thi Chapeaubas til Præstedragt vilde vist ikke klæde godt. Endelig maae jeg ogsaa tilføie, at jeg i Henseende til Messeskiorrens og Hagelens Afskaffelse aldeles henholder mig til Hr Doctor Hansens derom yttrede Mening.

Liebenberg¹.

Jeg for min Deel holder mig til Dem, som ingen Forandring ønske i Henseende til Præste Dragten.

N: Dresing².

[3. Ark:]

Promemoria.

Herved har jeg den Ære at omsende a) Forslag fra S. T. Dhrr. Præster til Holmens Kirke, b) Hans Højædle Høiærværdighed HEr. Biskopens i den Anledning udstædte Circulaire, hvilket sidste Deres Høi- og Velærværdigheder vilde behage at paategne Deres Betænkning, og, om her ikke findes Rum meere, da at fortfare paa dette mit Omgangsbrev.

Kiøbenh. d. 25. Mai 1796.

P: D: Bast.

I den Tiid Religions Læreren har med Gudstienesten i Kirken eller uden for samme at giøre, var det at ønske, at han maatte være iført en tillukt lang Kiortel uden Vinger eller Samarie, tilligemed den saa kaldte Blade-Krave, Rund

¹) Præst ved Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset paa Christianshavn, siden kgl. Confessionarius, Michael Frederik Liebenberg (1767—1828).

²) Præst ved Vartov Nicolai Dresing (1743—1807).

eller flad hat kunne afløse Bonnetten. Den formodentlige Oprindelse til disse Prydelser, især til denne Stola, giver dem i mine Tanker ikke den hæderligste hævd¹; og naar Sømmelighed og Beqvemelighed kan opnaaes, ved at aflegge slige Prydelser, troer ieg, vi bør vise med vor Exempel, den Forskiel der er imellem sand Religion og dens Udøvelse, og imellem Dragten. — Endog uden for Embeds Forretninger, troede ieg, man burde overlade det til enhver, efter de Omstændigheder, hvilke kunne bestemme ham, at bære sin Ordens Dragt, neml. Samarien, eller en anden kort Klædning af en mørk eller sort Coulør. Jeg har herom yttret mine uforgribelige Tanker i det af mig udgivne Skrift: *om en Religions Læreres Gravitet* 9de Afsnit pag. 71² o. v. Og ieg finder mig ikke af de i dette Circulaire hidtil modsatte Grunde overtydet, til at forandre denne min Mening. Ikkun dette Ønske maae ieg endnu efter min Overbeviisning tilføie, at vor høistværdige Biskop, som har aaben Siel for alt hvad der kan bidrage til fornuftig og opbyggelig Religions Øvelse — hvilket hans mange didhen sigtende Forslag i hans *Pligt Anker* beviser — ved denne Leilighed vilde formaae det Kongel. Cancellie, til at giøre Hans Majestet Kongen opmærksom paa Nødvendigheden af Messe-Skiorternes og Hagelernes Afskaffelse ved Alteret. Det undrer mig, at herom ingen Motion af dhrr Br: Br: er skeet³. Jeg troede at burde erindre derom.

P: Hansen⁴.

¹) Stola er i den romersk-katolske Kirke en lang Baandstribe, der af Præsten bæres om Halsen og opfattes som hans særlige Kendingstegn. Det skal bæres ved alle præstelige Embedsforretninger. Accidensindtægter kaldes deraf ofte Stolgebyrer.

²) Jvfr. her S. 73 f.

³) Baade P. Hansen (anførte Skrift S. 71) og Chr. Bastholm (Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste, 2. Udg., 1785, S. 28 —9) havde foreslaaet Afskaffelse af Messeklæderne. Jvfr. ogsaa N. E. Balle, *Pligtankeret* I, 427 f.

⁴) Sognepræst ved Helligaandskirken, Dr. theol. Peder Hansen (1746 —1810), siden Biskop over Fyens Stift.

Da jeg er een af de Ældste Præster i Staden, baade af Aar og j Embede, er det ikke at undre over, om jeg stemmer for det Gamle. Det man saa længe er vant til, ønsker man helst at vedblive, naar det er ligegyldigt og uskyldigt. Mig har aldrig Præste-Dragten, som den nu er, været til Byrde. Om vore Forfædre have sukket under denne Dragt, undrer jeg mig ikke over, da Pibe-Kraverne vare af den Circumference og Tykkelse, som Hjul, og Kjole-Vingerne i Forhold dertil, breede, stive, tunge, Bonnetten som en Stram-Hat; Nu derimod ere Kraver og Vinger saa smaae og lette, at jeg ikke føler megen Forandring, enten jeg er iklædt Vinge-Kjole eller Samarie. Min Bonnet er min Chapeau bas, som koster mig ingen Umage at bære, og med blottet Hovet gaaer jeg gjerne, da jeg bærer Peruque. De Herrer Præster ved Holmens Kirke kunne jo gjerne i deres Samarie kaste Jord paa Liig paa Skibs Kirke-Gaard, og at besøge Syge i denne Dragt er jo gandske Almindeligt, og ikke usædvanligt derj at betjene dem med Sacramentet, naar Vejen er lang og Veiret ubehageligt. En Forandring kan jo ogsaa, som Hr Bentzon anmærker, lettelig drage fleere efter sig, og det kommer ofte ikkun an paa det første Skridt. For resten retter jeg mig villig efter, hvad der maatte befales mig.

H. H. Müller¹.

Som en gammel Mand er det icke at undre, at jeg ønsker at vedblive det gamle, især ønsker jeg de lange Klæder maae vedblive, som mig bedst tienlige og varme; — Jeg tilstaaer gjerne at Holmens Præster have Aarsag fremfor andre at ønske denne Forandring, da jeg selv af Erfarenhed veed, fra den Tiid jeg var Capellan ved Holmens Kirke at Vinger og Pibekrave var mig baade til besvær og Be-

¹) Resid. Kapellan (fra 1773) ved Helligaandskirken Hans Henrik Müller (1733—1803).

kostning, paa de lange Turer til Skibs kirkegaard¹ 3 gange hver anden uge, i sær i Slud og ondt Veyr. d: 1 Junij 96.

P: Hersleb Abildgaard².

Gud give, at Geistligheden i Kiøbenhavn ike havde svarende Byrder, som trykkede den, end Vinger, Bonett og Pibe-Krave. Jeg har baaret denne Byrde i 38 Aar, og har endnu ike segnet under den. Da ieg attraaede at komme i denne Stand, vidste ieg, at denne Byrde fulgte med, som min Ordens Dragt. Det vilde vel ike behage Øvrigheden, om Officeren ville besvære sig over sin tunge Sabel, plumagerede Hat, snævre Klæder og stive Støvler. Har han søgt og faaet Embedet, saa er han og bunden til Dragtens Byrde. Befaler Hans Majestæt, at ieg skal aflegge min Ordens Dragt, gjør ieg det med samme Glæde, som ieg iførte mig den, og tillader Han mig deri at handle effter eget Tyke, troer ieg, at ieg ike bør tilsidesætte decorum; men ansøge nogen af Deelene, gjør ieg ike. Jeg veed ey heller rettere, end at Præsterne offte har kastet Jord paa Liig med Samarie og kort Krave, ligesom og fulgt Lig uden Porten³, og betient Syge i denne Dragt. Og ieg indseer ike, at de have deri handlet imod Loven; Troer altsaa, at Holmens Præster ogsaa kan have Tilladelse dertil, og det saa meget meere, som den lange Vey til Skibs Kirkegaard udkræver det.

P. Saxtorph.⁴

Jeg har længe ønsket Vingernes og Pibekravens Afskaffelse, saasom de virkelig falde mig besværlige, da ieg er

¹) c: Holmens Kirkegaard.

²) Sognepræst ved St. Nicolai Kirke Peder Hersleb Abildgaard (1727—99), der 1766—73 havde været 2. resid. Kapellan ved Holmens Kirke. — Kun Underskriften er egenhændig.

³) c: Nørreport, til Assistenskirkegaard.

⁴) 1. resid. Kapellan ved St. Nicolai Kirke, siden Sognepræst sst., Peder Saxtorph (1720—1803). Han var blevet Præst 1759.

korthalset og kan ikke taale at gaae med blot Hoved, og Hat til Pibekraven synes mig ikke klæder got. Jeg har ellers stedse communiceret Syge, kastet Jord paa Liig, og fulgt Liig uden Porten med blot Samarie og Bladkrave, og aldrig har endnu nogen yttret minste Misfornøjelse eller Forundring derover. Jeg stemmer derfor med bedste Overlæg for Pibekravens og Vingernes afskaffelse. Men ønsker med samme Fasthed at vi maa alle beholde Samarieren, samt at det maatte overlades til en hver at bruge Bonetten, naar han vilde.

J. Hatting Rørbye¹.

Da Vingekjole og Pibekrave baade er en tung og bekostelig Dragt; den ogsaa, om ikke før, saa dog nu, da man har begyndt at opholde sig derover, og gjøre den latterlig, let kunde blive anstødelig, troer ieg, at den bør afskaffes. Vor saa kaldte Samarie derimod maatte, ifald en viid Kappe ligesom hos de Reformeerte ikke i dens Sted blev indført, vedblive som en Dragt i vore Embeds Forretninger. Men omendskiøndt det ikke burde være dem formeent, som af en eller anden Aarsag ønskede sig at bruge den uden for Embeds Forretningerne, burde det ogsaa effter mine Tanker staae Enhvær frit for at bruge korte Klæder af en ærb[ar] og anstændig Farve til Sælskabs Dragt.

H. Treschow².

Naar jeg har Tjeneste i Stokhuset bruger jeg rund Hat, uden at det falder mig ind noget Menneske kunde støde sig over, at jeg ikke gik den lange Vej med blottet Hoved, især i ondt Vejr. Vingekjole er ulige tungere end Samarie, ogsaa er den kostbarere, og Pibekraven er dyrere end

¹) 2. resid. Kapellan ved St. Nicolai Kirke, siden 1. resid. Kapellan sst., Jørgen Hatting Rørbye (1739—1802).

²) Dansk Sognepræst ved Garnisonskirken, tit. Professor Herman Treschow (1739—97). T. spillede Kort i Ornat (Memoirer og Breve XI, 4).

Blad-Kraven — for Præsten med smaa Indkomster er Forskjellen betydelig — derfor stemmer jeg for hines Afskaffelse. De gjøre jo desuden saa intet til Sagen. Ogsaa ønsker jeg, det maatte overlades enhvers Frihed, om han ville i selskabelig Omgang vise sig i Samarie eller en anstændig kort Kjole.

Brorson¹.

Ich halte die alte Prediger tracht für so anständig und ehrwürdig, dass ich, besonders in den jetzigen Zeiten, eine Abänderung derselben nie anrathen würde. So lange ich mich nicht schämen werde ein Lehrer und Prediger zu heissen, so lange werde ich mich auch nicht schämen, die Kleidung dieses Amtes und Standes zu tragen. Jene elenden Spöttereien, dass wir darinnen wie Mumien, wie lebendige Alterthümer, wie kleine Kinder im langen Rock², oder wie sich davon ein hiesiger Pharisäer in den theol. Annalen ausgedruckt, wie polnische Juden aussähen³, verdienen nicht die geringste Aufmerksamkeit, sondern die grösste Verachtung. Schon das Gerüchte man wolle die bisher gewöhnliche Prediger Kleidung abschaffen und desswegen ein Gesuch bey der Canzeley eingeben, wird — wenn es bekannt werden solte — beym ganzen Publico die übleste Sensation⁴ verursachen, und noch mehr die Sache selbst, wenn sie jemals, wie ich nicht hoffen will, zu Stande kommen möchte. Da ich also die nachtheiligsten Folgen von dieser eben so unnöthigen als unzeitigen Neuerung be-

¹) Personel Kapellan ved Garnisonskirken, siden Sognepræst sst. og tit. Professor, Christian Frederik Brorson (1768—1847). — Stokhuset sorterede kirkeligt under Kapellanerne ved Garnisonskirken.

²) Bastholms Udtryk, jvfr. ovenfor S. 71 f. I det anførte Skrift af Bastholm (S. 107) tales om, at den nu »brugelige Samaria ligner meget den Sloikiol, som vore Børn forud brugde. . . Skulle Voxne nu bære den, efterat Børnene have aflagt den?«

³) Citatet forgæves eftersøgt.

⁴) Læsningen usikker.

fürchte und mit Recht besorge: so stimme ich völlig jenen meiner Mitbrüder bey welche sie widerrathen.

J. H. Chemnitz¹.

Zur Erleichterung der Ausgaben und eines etwas langen Ganges bey rauher Witterung finde ich die Veränderung zuträglich, wenn anstatt des Flügelröks, des runden Kragens und des Bonnets die Samarie, ein Bewgen² und Hut kann gebraucht werden. Wenn indessen jene Kleidung bisher mehrentheils jederzeit bey Amtsverrichtungen und diese gewöhnlich im gesellschaftlichen Umgange getragen wurde, so käme es bey Beurtheilung der gedachten Veränderung vielleicht auch darauf an, ob man diese, da sie an jener Stelle einrückte, künftig nur als eine Amtskleidung, die bloss bey solchen Verrichtungen zu gebrauchen sey, und dagegen ausser solchen beständig kurze Kleider zu tragen wären, oder ob man sie zugleich als eine Form des geistlichen Prediger-Standes zu betrachten habe, die bey schicklichen Gelegenheiten gesehen würde, ohne dass es dadurch jemandem verweigert werde, sich nach Erforderniss der Umstände auch ehrbarer kurzen Kleider zu bedienen, welche letzte Auslegung ich bey einer vorkommenden Veränderung am liebsten annehme. Solte nun in dieser oder anderer Rücksicht daraus ein überwiegender Nachtheil für den Stand zu erwarten und zu befürchten seyn, und solcher durch eine almähliche Abwechselung der Tracht, oder auf andere Art nicht können abgehalten werden, dann würde mir dabey nichts angelegener seyn, als auf den daraus fliessenden Vorthail und die Bequemlichkeit Verzicht zu thun. Da aber Männer, die sich mehr mit Untersuchungen über diesen Gegenstand haben beschäftigen können, auch besser wol werden zu berechnen wis-

¹) Tysk Sognepræst ved Garnisonskirken Johan Hieronymus Chemnitz (1730—1800).

²) Aabenbart en gængs Betegnelse for Bladkrave (bøjlet eller bøjelig Krave).

sen, in wie ferne die daraus fließenden Folgen entweder überwiegenden Nuzen oder Schaden bewirken dürften, so befolge ich, wenn es auf Entscheidung über die Vertauschung des Flügelroks, runden Kragens und Bonnets ankommt gegen die Samarie, das Bewgen und den Hut, am liebsten die Meinung der Mehrheit.

L. Ebbesen¹.

De afgivne Udtalelser viste — som det fremgaar af det ovenfor meddelte — langtfra Ensstemmighed hos Ministerium Hauniense. Skønt der kan nævnes en Del Talsmænd for en Reform, var en Række Gejstlige uvillige eller dog betænkelige ved at stemme for en Forandring, som muligvis kunde føre forskelligartede uheldige Følger med sig. Som Helhed maa man vistnok sige, at Udtalelserne giver Udtryk for en vis ængstelig Konservatisme, og de er iøvrigt interessante ved at give et Rundskue over Stemningen hos den daværende københavnske Gejstlighed. Da Resultatet af Biskop Balle var blevet meddelt Holmens Kirkes Præster, fandt de, at der aabenbart ikke var tilstrækkeligt Grundlag for en Henvendelse til Kancelliet, hvorfor de tog Forslaget tilbage. Det skete i en Skrivelse af følgende urbane Indhold:

Promemoria.

Ydmygst takke vi Deres Høyærværdighed for Meddelelsen af de Herrer Brødres Betænkninger over vor Skrivelse af 13de Maj D: A., hvori vi vovede at foreslaae og ønske en Lettelse i Præstedragten ved Pibekravens og Vingernes Afskaffelse, hvis Byrde vel næppe nogen mere end Holmens Præster maae føle, især paa denne Tid formedelst Menighedens vidtløftige Adspredelse efter den store Ildebrand. Men da vi erfare, at denne Forandring er en Deel af de Herrer Brødre imod, og det er os om at gjøre

¹) Personel (tysk) Kapellan ved Garnisonskirken Lütje (Ludwig) Ebbesen (1760—1838), siden Sognepræst i Hammelev.

ikke at paadrage os en eneste Medbroders Uvillie, end sige saa manges; bede vi ydmygst, at Deres Høyærværdighed vil beviise os den Godhed at tilbageholde vort Forslag uden at gjøre nogen Forestilling derom til det Kongelige Danske Cancellie, og at det maae henhvile i Deres Høyærværdigheds Archiv, indtil beqvemmere Tider, maaskee efter modnere Overlæg, og eenstemmigere Ønsker, kunde begunstige et saadant Forslag.

Kiøbenhavn ydmygst
d: 16de Augusti 1796. J. Høyer J. Bloch V. K. Hjort.

Til (S: T:) H. Doct: Balle
Biskop over Siellands Stift.

Skønt de her omtalte Bestræbelser saaledes ikke førte til noget positivt Resultat, vedblev Spørgsmaalet om den gængse Præstedragts Berettigelse og Hensigtsmæssighed endnu nogen Tid at beskæftige Sindene. Præsten i Korsør, den skarpsindige Tænker *M. G. Birckner* drøfter saaledes i en posthumt udgivet Afhandling »Om den geistlige Stand«¹ Betimeligheden af, at der er normeret en særlig Embedsdragt for Præster. Ud fra sit radikale Standpunkt er Birckner ikke nogen Ven af denne, idet han mener, at »den lange Kiøle . . kraftig virker til at bibringe den ufornuftige Deel [af Standen] en daarlig Indbildning om Gravitet og Standsværdighed, der ytrer sig i Affectation og tvungen Værdighed, og som igien indgiver dem, der ikke kunne lide denne Affectation, Anledning til at opholde sig over, ja vel og at foragte, ikke blot den enkelte Ufornuftige, men ofte hele Standen selv«².

Birckner finder i det hele, at Præstedragten hører hjemme blandt det udvortes Ceremonivæsen, der sløver Sansen for, hvad der er Hovedsagen, at tilbede Gud i Aand og Sandhed. Ligesom Bastholm og P. Hansen (men modsat Balle) tror han ikke paa Dragten som et Værn mod Præsters uanstæn-

¹) M. G. Birckner, *Efterladte Skrifter* IV, 63 ff., 108—113.

²) Anf. Sted IV, 109.

dige Handlinger. Trods alt advarer Birckner dog mod alt for brat at afskaffe Præstens særegne Dragt. Først bør Folket oplyses om dets Fordomme, derefter kan man skride videre. En Tvangsafskaffelse vilde virke som Samvittighedstvang over for de uoplyste.

Hvad der i alvorlig, principiel Form var udviklet hos M. G. Birckner, blev Genstand for spottende Omtale i Tidens Døgnlitteratur. Det skarpt radikale Tidsskrift »Samleren« latterliggjorde saaledes Præstedragten ved et ironisk Forsvar for den. I et Digt om en Landsbypræst vises det, hvordan den er til stor Nytte, hvis en Præst skulde komme ud for det fatale Uheld, at hans Bukserem sprang i Stykker midt under Katekisationen!¹ I *Malte Conrad Bruuns* »Fluesmækken«, 1797, indføres med tydelig Adresse til Balle en Person »Herr Hængøre Fornuftskye«, der i en Bog havde underrettet Verden om, at en vis Stand vilde tabe »al Orden og Sædelighed«, »naar dens Medlemmer ikke gik med en Sæk om Livet, et Hjul om Halsen og Vinger (som man ikke kan flyve med) paa Skuldrene«².

Trods alt blev den nedarvede danske Præstedragt skaa-net, og i den følgende Tid blev der ikke gjort Forsøg paa at afskaffe den³. Selv det Stykke af den, der baade i Teori og Praksis havde været mest anfægtet, Pibekraven, bevaredes — i 1820'erne var det en staaende Vending hos den senere Kancellipræsident *P. C. Stemmann* om en Mand, der skulde være Præst, at sige, at han fik »Møllestenen« hængt om Halsen⁴. Det eneste Led af Dragten, der forsvandt,

¹) Samleren X, 1798, S. 119—27.

²) Anf. Skrift S. 82.

³) At man dog i liberale Kredse næppe var ivrig for at bære gejstlig Dragt længere end højst fornødent, fremgaar formentlig ogsaa af Kongens *Tilladelse* 27. Septbr. 1805 til Professor, Etatsraad D. G. Moldenhawer: »Vi allernaadigst ville have tilladt, at Du maae aflægge den Dig som Professor Theologiæ tilkommende geystlige Dragt, saa længe Du ikke i denne Qvalitet fungerer ved Kiøbenhavns Universitet, men har Sæde i Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler« (Danske Kancelli, 1. Dept., Registrant 1805 Nr. 355).

⁴) Christine Daugaard, Biskop Daugaard I, 452 (jvfr. S. 428).

ikke i Kraft af en højtidelig Bestemmelse, men blot som Følge af ændret Skik og Brug, var Bonnetten (Baretten). I det 19. Aarhundrede erstattedes den som oftest af den høje Silkehat, som nu blev moderne, hos grundtvigske Præster af en bredskygget, blød Hat («Grundtvigianerhat»), der igen begge i deres Tur i det 20. Aarhundrede ikke sjældent helt forsvandt ved Afskaffelse af al Hovedbedækning. I nyere Tid har dog enkelte yngre Præster søgt at genoplive den gamle Skik at bære Bonnet¹.

¹) I det 18. Aarhundrede beskrives »Prætebonnetten« som en firkantet Hovedbedækning ikke ulig den, fellows i et engelsk college bar (Frederik Sneedorff, Samlede Skrifter I, 474).